

Traklar

Category: Kitapcy, Taryhy makalalar
написано kitapcy | 22 января, 2025
Traklar

TRAKLAR

Rumyniýanyň Danube etraplary bilen Trakýanyň aralygyndaky ümmülmез Balkan giňişliginde b.e.öň VI-III asyrlarda ýaşan ýarym oturymly traklardan (Thracians) biziň günlerimize ýazuw ýadygärlikleri gelip ýetmändir.

Muňa garamazdan traklaryň hindi-ýewropa dilleriniň satem toparyna girýän dilde gürländikleri, hatda bir tarapdan-a özboluşly gubur tradisiýasynyň bolandygy, bir tarapdanam ölülerini ýakandyklary barada ýazylan makalalara duş gelmek bolýar. Mälim bolşy ýaly, öli ýakma dessury hindi medeniýetine mahsus däp bolup hindi-ýewrola dilleriniň satem topary pars, ermeni we hindi halklarynyň gepleýän hindi-eýran dillerine girýär, ýakylan ölüler üçinem hiç hili mazar ulanylmaýar.

Şol sanda altaý-sibir halklary ýaly mazar tradisiýasyna eýe bolan traklaryň gubur gapylarynyň Gün we ýyldyz hereketleri bilen baglanychyklydygy öňe sürülip, olaryň Gün hudaýyna çokunandygy baradaky çaklamalar bar. Hatda bir tarapdan traklaryň bu sebitlerdäki taryhyň b.e.öň 1000-2000-nji ýyllaryna çenli uzaýandygy aýdylýar, başga bir tarapdanam ilkinji Ahameni pers imperiýasynyň b.e.öň 539-njy ýilda gurulandygyna garamazdan, traklaryň bu ýerlere persleriň basybalyjylykly ýörişleri döwründe aralaşandygyna degişli maglumatlar bar. Emma pers imperiýasynyň çäkleri şol döwürde Gerodotyňam aýdyşy ýaly traklaryň ýaşan (Danuber derýasynyň Garadeňiz deltasy) ýerlerini öz içine almandyr. Traklary şuňa meňzeş dowamly üýtgap tasa gelmeýän çaklamalara esaslanýan hindi-ýewropa çarçuwasyна getirjek bolup jan etmeler bilen taryha dogry düşünip bolmajaklygy köre hasadyr. Traklar bilen baglanychykly orta atylýan pikirleri antik çeşmelere esaslanyp mälim etmek gerek.

Gerodot traklaryň Danube derýasynyň Garadeňiz deltasында, taurlaryňam Danubäniň daglyk ýerlerinde ýasaýandygyny ýazýar. [Seret: Herodotus, 4, 93]

Balkan giňišligинде ýasaýan skandinaw-ýewropa we demirgazyk afrika kökli halklarda gabat gelinmeýän, emma ähli altaý-sibir kowumlary ýaly traklarda-da at tradisiýasynyň esasy orun tutýandygyny görmek bolýar.

Şol sanda trak mifologiýasynyň iň esasy legendasy hindi-eýran halklarynyň pisindi oturmaýan böri mifologiýasydyr.

Miladynyň IV asyrynda Dakiýanyň ýepiskopy Nikita Remesianskiý hem trak taýpalaryndan bolan bessilere "dag börüleri" diýip at beripdir.

Böri mifologiýasyny Ýewropada ençeme asyrlap ýaşadan get (Getea) we dak (Dakian) ýaly trak taýpalary Gerodot tarapyndan traklaryň iň söweşeň şahasy hasaplanypdyr.

Prawoslaw buthanalarynda duş gelýän böri şypyrtmaly adamlaryň haç göterip barýan grawýuralary daklaryň (Dakian) hristianlaşdyrylandygyhy aňladýar.

(Maglumat üçin awtoryň "Göktürkler" makalasyna seret).

Şeýle-de traklaryň ýene bir aýratynlyklarynyň biri hökmünde görkezilen Megalit we Dolmen medeniýeti-de Sibirden Amerikadaky indeýlere, Ýakyn Gündogardan iňlis adalaryna çenli aralykda altaý-sibir halklarynyň göç eden ähli ýerlerinde giňden duş gelýän özboluşly aýratynlykdyr.

(Maglumat üçin seret: Google-daky suratlar; Gornaya Shoria; Dolmen).

Trak nesilleriniň häzirki wagtda ýasaýan Balkan ýarymadasында geçirilen genetiki barlaglar Balkan halklarynyň altaý-sibir (R1), d.g afrika (E1b1) we skandinaw-orta ýewropa (I2) Y-gaplogruppalaryny göterýän halklaryň dürli derejelerde garyşmagyndan emele gelen halklardygyny görkezdi.

Balkan halklarynyň we prohindî-ýewropa diliniň emele geliş prosesi-de professor Anatoliý Klýosow tarapyndan jikme-jik düşündirilýär.

(Serediň: "Gen bilimine görä türkler" bölümü).

Trak sözünüň düýp gelip çykyşy barada-da şulary aýtmak bolar:

rimli geograf Pomponiy Mela I asyrda Azow deñziniň demirgazygyny "Turcae" diýip atlandyrypdyr.

[C.Beachwith-2009 "Empires of the silk Road"] [K.Czegledy-1983 "From east to West"] [P.Golden-1992 "Introduction to the history of the Turkic people"]

Bu sebitdäki "Tyrcae" diýlen taýpalaryň "türklerdigini" miladynyň 77-nji ýylynda ýazlan "History of Pliny the Elder" kitabynda-da aýdylýar.

[C.Beachwith-2009 s.115] [D.Sinor-1990 "Cambridge History of Early Inner Asia" s.285]

Gürrüni edilýän antiki çeşmeleriň we taryhcylaryň aýdanlaryndan ugur alyp, trak taýpalarynyňam öz döwürdeşleri we ýanaşyk ýaşan goňşular yauralar ýaly Kawkaz-Garadeňiz giňisliginiň üstünden Balkanlara gelen hunlar, awarlar, bulgarlar, oguzlar, peçenegler-bosniýalary, gypjak-kumanlar ýaly klassyky döwlet toparlanmasý gerek mahalynda konfederasiýalar guran syýasy jemgyýetçilik düşünjesine eýe bolandygyny kesgitläp bolýar.

Türkolog alym, professor Mirfatyh Zakiýew "Thrac-Trak" sözünüňem "türk" sözi ýaly "dağ halky" manysyny berýän "Tauer" – "Tu-erk" sözüne baglaşykly orta çykandygyny öňe sürýär.

Halit YAŞARKURT.

Taryhy makalalar